

УДК 339.924

Архирейська Н.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри грошового обігу і кредиту
Університету митної справи та фінансів

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто підходи щодо визначення дефініції «фінансова безпека». Всі складові фінансової безпеки згруповані в три сектори: грошово-кредитний, бюджетний та небанківський. Виявлено, що бюджетну безпеку доцільно розглядати з точки зору податкової та митної складових. У зв'язку з цим наведено індикатори податкової та митної складових бюджетної безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека, структура, індикатори, бюджетна безпека, загроза.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены подходы к определению дефиниции «финансовая безопасность». Все составляющие безопасности сгруппированы в три сектора: денежно-кредитный, бюджетный и небанковский. Выявлено, что бюджетную безопасность целесообразно рассматривать с точки зрения налоговой и таможенной составляющих. В связи с этим приведены индикаторы налоговой и таможенной составляющих бюджетной безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность, структура, индикаторы, бюджетная безопасность, угроза.

ANNOTATION

In the article has been considered the approaches of the definition «financial security» determining. All components of the financial safety have been grouped into three sectors: monetary, fiscal and financial and credit organizations. There has been revealed that the security bud gets should be considered in terms of tax and customs component. In this regard, there has been presented indicators of tax and customs component of bud get security.

Keywords: financial security, structure, indicators, bud get security, threat.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки, посилення внутрішніх та зовнішніх загроз дуже актуальним є питання економічної безпеки. Фінансова безпека є найважливішою її складовою, без якої не можна вирішити жодне завдання, яке стоїть перед державою. Постійний дефіцит бюджету призводить до нездатності фінансової системи забезпечувати державу фінансовими ресурсами, достатніми для ефективного виконання покладених на неї функцій, що становить загрозу економічній безпеці. Фінансова система на сьогодні не має певного запасу міцності на випадок непередбачених і надзвичайних обставин, а тому державні органи влади не можуть своєчасно відреагувати на виникнення загроз і по можливості запобігти або звести до мінімуму потенційні економічні втрати. Тому об'єктивною необхідністю є активізація досліджень фінансової безпеки держави через її структуру, що дозволить визначити економічну природу, значення і вплив структурних елементів на її рівень.

Фінансова безпека є забезпеченням такого розвитку фінансової системи і фінансових відносин, а також процесів в економіці, при якому створюються необхідні фінансові умови для соціально-економічної та фінансової стабільності країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи, успішного подолання внутрішніх і зовнішніх загроз України у фінансовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми фінансової безпеки на рівні держави присвячено дуже багато праць вітчизняних науковців: О. Ареф'євої, О. Барановського, М. Білик, І. Бланка, М. Єрмошенка, Я. Жаліло, В. Мунтіяна, В. Предборського та ін. Можна стверджувати, що на сьогодні в Україні існує дуже широка методологічна база, на яку можна покластися.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз робіт доводить, що у вітчизняній науковій літературі бракує системного дослідження окремих питань, присвячених цій тематиці, зокрема, ще не вироблено єдиного підходу до трактування сутності фінансової безпеки. Лишаються нерозробленими і неприйнятими концепція і стратегія формування системи фінансової безпеки, відсутній механізм забезпечення, не окреслені системоутворюючі компоненти її регулювання і контролю.

Мета статті полягає у аналізі наукових поглядів на зміст і структуру фінансової безпеки держави та обґрунтуванні можливих напрямів її зміцнення в умовах динамічного економічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день забезпечення фінансової безпеки відбувається на основі Закону України «Про основи національної безпеки України», прийнятого у 2003 р. Цей Закон визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [1]. В проекті Концепції фінансової безпеки України визначено, що «фінансова безпека – складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)» [2]. Однак даний проект так і залишився проектом і, на жаль, вже втратив свою актуаль-

ність. Цей термін також ужито й у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України як «...такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [3]. В новітній редакції методичних рекомендацій фінансову безпеку визначено як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [4, с. 16]. Вивчивши зміст нормативно-правових актів, в яких урегульовано окремі аспекти фінансової безпеки держави, можна стверджувати, що в чинному законодавстві відсутній єдиний підхід щодо визначення цієї категорії.

В науковій літературі фінансова безпека також розглядається як багатофакторна категорія (табл. 1).

Аналізуючи визначення, надані провідними науковцями, можна зробити висновок, що фінансова безпека:

- є умовою існування та розвитку будь-якого об'єкта економічних відносин та гарантує його здатність ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси;

- характеризується збалансованістю, захищеністю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз;

- ґрунтується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери;

- повинна забезпечувати розширене відтворення, ефективне функціонування економіки і збалансоване задоволення потреб держави, суб'єктів господарювання та населення як в даний момент часу, так і в майбутньому.

Для розробки засад фінансової безпеки необхідна не лише чіткість у визначенні зазначеної категорії, а й оптимальна її структура. Слід зазначити, що складові фінансової безпеки, викладені в Методичних рекомендаціях щодо роз-

Таблиця 1

Визначення категорії «фінансова безпека держави»

№ з/п	Автор	Зміст категорії
1	О. Барановський [5]	Фінансова безпека розглядається як ступень захищеності фінансових інтересів; рівень захищеності суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якості фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави
3	О. Василик [6]	Фінансова безпека – це надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз
4	О. Власюк [7]	Фінансова безпека стає основним економічним гарантом стабільності, забезпечуючи виробничий базис інфраструктурними інститутами розподілу фінансових та інвестиційних ресурсів
5	В. Геєць [8]	Фінансова безпека – це стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків
6.	М. Єрмошенко [9]	Фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інтересів, достатністю обсягів фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання населення в цілому, що забезпечує ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток
7	А. Миколайчук [10]	Фінансова безпека – це сукупність соціально економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, при якому виявляється стійкість до зовнішніх загроз і ризиків при раціональному використанні своїх фінансових ресурсів
8	В. Сенчагов [9]	Фінансова безпека – це створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, гранично мала можливість переспрямування фінансових потоків до незакріплених законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижено можливість явного зловживання фінансовими коштами
9	А. Сухоруков [11]	Фінансова безпека – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань
10	В. Шлемко І. Бінько [12], В. Мунтіян [13], М. Білик [14]	Фінансова безпека – такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання

рахунку рівня економічної безпеки України, потребують певного уточнення. Зокрема, їх розгляд свідчить, що вони стосуються лише трьох напрямів: грошово-кредитної безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору та бюджетної безпеки.

У той же час не зосереджена увага на деяких складових безпеки. Так, до складу грошово-кредитного сектору можна включити банківську та валютну безпеку. Дослідження банківської і валютної безпеки дозволяє виокремити з кола загальних проблем специфічні аспекти функціонування банківського сектору та валютного ринку [15, с. 10].

Аналогічно є ситуація з співвідношенням економічного змісту бюджетної та боргової безпеки. З одного боку, основні правові засади утворення і погашення державного та місцевого боргу викладено в рамках бюджетного законодавства, а управління державним і місцевим боргом входить до сфери управління державними фінансами. Оскільки в методичних рекомендаціях бюджетна безпека розглядається як безпека всієї системи державних фінансів, елементами якої є державний і місцеві бюджети (в тому числі сфера управління державним та місцевим боргом), позабюджетні фонди, фінанси державного корпоративного сектору, з теоретичної точки зору боргова безпека може розглядатися як складова бюджетного сектору держави.

З цих же міркувань в структурі бюджетної безпеки можна виділити податкову і митну складові. На користь даного підходу свідчить і той факт, що не дивлячись на те що фіскальна система відноситься до сфери державних фінансів, жодного індикатора податкової та митної складових в Методичних рекомендаціях не міститься.

Отже, за внутрішньою будовою фінансова безпека являє собою сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних складових, дія яких спрямована на виявлення, попередження, нейтралізацію, уникнення та ліквідацію загроз в сфері грошово-кредитних, бюджетних відносин, сфері небанківського фінансового сектору економіки (рис. 1).

Рівень фінансової безпеки характеризує ступінь збалансованості, стійкості фінансової системи до внутрішніх і зовнішніх загроз, її конкурентоспроможність у світовій фінансовій системі і визначається конкретними показниками. Слід зазначити, що перелік індикаторів, викладений в Методичних рекомендаціях [4], не може бути вичерпним, оскільки стан фінансової безпеки характеризується безліччю показників. Все залежить від об'єкта аналізу, вагомості впливу певних ризиків на фінансову безпеку, ступеня деталізації дослідження та багатьох інших чинників.

Наприклад, Ю.М. Харазішвілі пропонує розширити базу індикаторів деяких видів безпеки через:

- додаткові індикатори грошово-кредитної безпеки: рівень монетизації економіки (монетарні засоби, % до ВВП); рівень інфляції (приріст інфляції споживчих цін за рік, %); вартість банківських кредитів за рік, %; рівень кредитування реального сектору економіки, % до ВВП; частка кредитів у переробну промисловість в кредитуванні економіки, %;

- додаткові індикатори бюджетної безпеки: рівень зовнішнього боргу, % до ВВП; рівень внутрішнього боргу, % до ВВП; рівень трансфертів з державного бюджету, % до ВВП; рівень видатків зведеного бюджету до середньорічної чисельності населення, тис. грн. на 1 особу; рі-

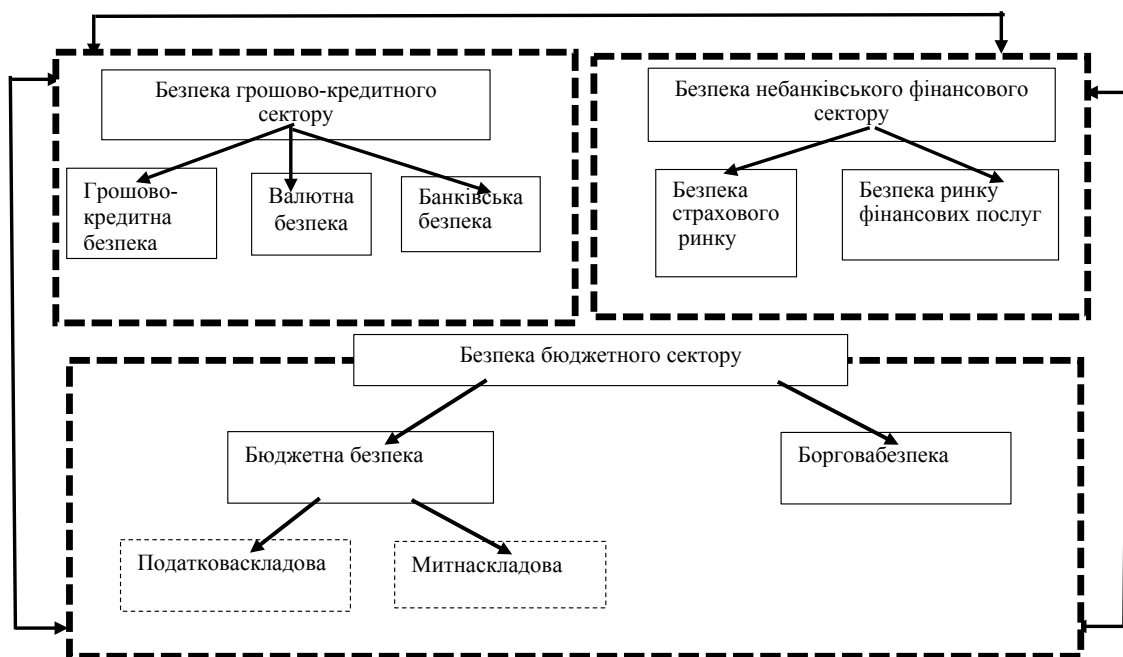

Рис. 1. Складові фінансової безпеки

вень втрачених бюджетних надходжень внаслідок тінізації, % до ВВП [16].

У зв'язку з введенням в структуру бюджетної безпеки митної та податкової складових при розробці аналітичного інструментарію оцінки стану безпеки пропонуємо застосовувати:

– індикатори податкової складової бюджетної безпеки: відношення обсягу сплачених податків і зборів, що входять у податкову систему, до ВВП, %; відношення обсягу сплачених податків і зборів, що входять у податкову систему та обов'язкових платежів до позабюджетних фондів, до ВВП, %; відношення обсягу сплачених окремими галузями економіки податків і зборів, що входять у податкову систему, та обов'язкових платежів до позабюджетних фондів, до доданої вартості, створеної в цих галузях, %; відношення обсягу податку з доходів фізичних осіб та обов'язкових платежів до позабюджетних фондів, нарахованих на фонд оплати праці та утриманих з оплати праці, до загального розміру фонду оплати праці, %; загальні втрати бюджету від надання податкових пільг, %; сума фінансових санкцій за порушення податкового законодавства, розподіл її за видами порушень, грн., відношення суми фінансових санкцій до суми сплачених податків, %;

– індикатори митної складової бюджетної безпеки: номінальний та реальний рівні митного навантаження на економіку; митне навантаження на імпорт; митне навантаження на суб'єктів ЗЕД; частка оподаткованого товарообігу в його загальній сумі; частка митних доходів в зведеному (державному) бюджеті країни; частка митних доходів у податкових доходах країни; рівень збираності митних платежів; коефіцієнт справляння мита, %.

Висновки. Таким чином, створення дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки, який враховуватиме особливості і перспективи функціонування всіх складових фінансової системи, буде сприяти розвитку економіки України та покращенню стану її національної безпеки. Загалом же державна політика у сфері фінансової безпеки України повинна включати єдиний збалансований комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансової системи, запобігання відпливу капіталів, раціональне використання фінансових ресурсів. Кабінету Міністрів спільно з Національним банком та Міністерством фінансів доцільно розробити Концепцію фінансової безпеки держави, яка б враховувала орієнтацію зовнішньої політики на інтеграцію в європейській структурі і специфіку функціонування фінансової системи держави. Основною метою політики у сфері фінансової безпеки має бути стабільний розвиток фінансової системи країни в напрямі

нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку та забезпечення її стійкості до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Проект Концепції фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua/koncepcia/008.doc>.
3. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Мінекономіки від 2 березня 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basejw/ua-qmtipe/index.htm>.
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cct.com.ua>.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
6. Василик О. Фінансова безпека. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / О. Василик, С. Мочерний. – К. : Академія, 2002 – 952 с.
7. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
8. Геєць В. Концепція економічної безпеки України / В. Геєць ; Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
9. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
10. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу / А.Б. Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2012. – № 38. – С. 32.
11. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України : [монографія] / А.І. Сухоруков. – К. : НІПІБ, 2005. – 140 с.
12. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
13. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
14. Білик М.Д. Роль стабільної діяльності підприємств у їх фінансовій безпеці / М.Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4(83). – С. 129–133.
15. Розвиток фінансової системи в контексті забезпечення економічної безпеки України : [колективна монографія] / За заг. ред. А.А. Мещерякова. – Д. : Акцент ПП, 2014. – 174 с.
16. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України : [аналітична записка] / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>.